

לבנת הספיר

וַיִּרְאוּ אֶת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וַתַּחַת רַגְלָיו כָּמַעֲשָׂה לְבַנַּת הַסְּפִיר וּכְעֶצֶם הַשָּׁמַיִם לְטוֹהַר: (שמות כד ז).¹

ספורנו על הפסוק – נפש שכלית טהורה

כמעשה לבנת הספיר: "עצם נעדר כל הצורות השכליות ומוכן לקבלם. כמו הספיר הלבן הנעדר מכל המראות והוא עצם הנפש האנושית השכלית הנעדרת מכל מדע... וכעצם השמים לטוהר: וראו שזה העצם הוא נבדל מן החומר האנושי וטהור ממנו, כמו שעצם השמים והוא נפש הגלגל בלתי מעורב עם חומר הגלגל..."²

אבן עזרא שמות פרק כד פסוק י (הפירוש הארוך) – הקשר לחיזיון יחזקאל

... ועוד, אם לבנת הספיר הוא לובן, מה טעם לומר "כמעשה"? היה ראוי לומר "כמראה"³. והנכון, כי לְבַנַּת מַגְזֵרֶת לְבָנָה, כמו חֶשֶׁכֶת מִים (תהילים יח, יב) מגזרת חֶשֶׁכָה (בראשית טו, יב). והנה לבנת הספיר, כאבן ספיר שראה יחזקאל במראות הנבואה שהוא דמות כסא (יחזקאל א כו; י, א). וטעם "וכעצם השמים לטוהר" תחת לבנת הספיר, והוא הרקיע, שהוא כעין הקרת, שהוא נטוי על ראשי החיות שראה יחזקאל (שמות א כב). והנה כתוב "ויראו את אלהי ישראל". ושם כתוב: "היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל" (יחזקאל י כ).⁴

רש"י על הפסוק – זכרון השעבוד והגאולה

"כמעשה לבנת הספיר" - היא הייתה לפניו בשעת השעבוד לזכור צרתן של ישראל שהיו משועבדים במעשה לבנים. "וכעצם השמים לטוהר" - משנגאלו, היה אור וחדווה לפניו.⁵

ויקרא רבה כג ח - רשומה ברקיע

דרש רבי לוי בר סיסי בנהרדעא: "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר" – זו עד שלא נגאלו. אבל משנגאלו היכן היא דרכה של לבנה לינתן, שם הייתה נתונה.⁶

¹ כפשוטו של פסוק, לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר, הם תיאורים משלימים הבאים לציין את ההדר והשגב של מחזה השכינה ממעל. מאליה מתבקש גם הקשר של מחזה זה עם חיזיון המרכבה ביחזקאל פרק א: "כמראה אבן ספיר דמות כסא". ואכן, בדרך זו, הלכו רבים וטובים. אבל אולי לְבַנַּת היא לְבָנָה ומזכירה לנו גם משהו אחר, משהו פחות נעים שקשור בשעבוד מצרים?

² בדרך זו של פירוש מיסטי אלגורי הלכו מפרשים רבים, בעיקר הפילוסופים חכמי ספרד. ראו מורה נבוכים לרמב"ם חלק ראשון פרק ה: "והוא אמרו, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר... והכוונה היא, שכל ראייה או חזייה או הבטה שבאה בזה העניין, היא השגה שכלית לא ראות עין, שאיננו נמצא שישגיגוהו העיניים". ראו גם פרק כח שם, חלק שני פרק כו וחלק שלישי פרק ד שם. ראו גם ספר החזקוני לריה"ל, מאמר ד אות ג: "וכן רומזים אל אש אוכלת בראש ההר אשר ראה המון העם, ואל הצורה הרוחנית אשר ראוה האצילים, ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, וקראו אותה אלהי ישראל". ראו גם אונקלוס לפסוק שלכאורה מתרגם אותו מילה במילה אבל נראה שרומז גם הוא לכיוון הזה.

³ בפתח דבריו חולק אבן עזרא על "הגאון" הוא רס"ג שמפרש שספיר הוא צבע לבן בגלל המילה "לבנת" ומביא ראייה מהפסוק באיכה ד ז: "אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם" שספיר היא אבן אדומה. וממשיך בקטע שהבאנו ש"לבנת" זה דבר אחר לגמרי.

⁴ אבן עזרא של תורת הסוד, רואה בלבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר חיזיון נשגב ומסתורי של ראיית השכינה, בדומה למחזה המרכבה של יחזקאל. כך גם מביא רמב"ן בפירושו לפסוק והוסיף שם, כדרכו, גם פירוש "על דרך הפשט" ו"על דרך האמת", היא תורת הסוד בשיטתו. אבל אבן עזרא הבלשן טוען ש"לבנת", איננה מלשון צבע לבן (לובן), אלא מלשון לְבָנָה, ובכך אולי נותן לנו, אפשרות של פירושים נוספים במחלוקת היסודית (רס"ג, רש"י והמדרשים מזה, אבן עזרא ורמב"ן מזה) על מיקומו של פרק כד בספר שמות, אם לפניו או אחרי מעמד הר סיני (ראו דברינו [אימתי אמרו נעשה ונשמע](#) בפרשת משפטים). ולגבי הצבע הספיר, ראו הוויכוח בין הפרשנים, רש"י, חזקוני ועוד, אם היה לבן, שחור או אפילו אדום. ראו במדבר רבה ב ז בצבעי השבטים שהיו באבני החושן: "... יששכר ספיר ומפה שלו צבוע שחור דומה לכחול". דברינו [צבעי השבטים וסמלם](#).

⁵ רש"י הולך בדרכם של המדרשים שנראה בהמשך וגם אנו נלך בדרך זו. לא בהתגלות פילוסופית שכלית גבוהה מדובר כאן ולא במראות סוד ונסתר, אלא בהתגלות רגשית המשקפת את צערה של השכינה. את הקב"ה המזדהה עם סבלם של ישראל. "לבנת הספיר" ו"עצם השמים לטוהר" אינם מחזות משלימים אלא מנוגדים! אך למה בפרשת משפטים? התשובה היא שרש"י לשיטתו לפיה מחזה זה היה לפני מעמד הר סיני! אזכור צער השעבוד הוא חלק מהמעמד, אבל דורש גם הזירות. ראו איך רש"י מזכיר את המחזה של לבנת הספיר במעמד סיני, בדיבר הראשון: "אשר הוצאתיך מארץ מצרים - כדאי היא ההוצאה שתהיו משועבדים לי. דבר אחר: לפי שנגלה בים כגבור מלחמה, ונגלה כאן זקוק מלא רחמים, שנאמר (שמות כד ז) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, זו הייתה לפניו בשעת השעבוד, וכעצם השמים, משנגאלו. הואיל ואני משתנה במראות, אל תאמרו שתי רשויות הן - אנכי הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל היים" (רש"י שמות פרק כ פסוק ב). המראה הכפול של הלבנה הכעורה של השעבוד מול עצם השמים לטוהר של הגאולה עשוי להטעות ולעורר שאלות. לפיכך יש להזהיר: אל תטעו במראות.

⁶ נראה שדרשה זו היא המקור לפירוש רש"י שכבר ראינו. לרגע, ראו משה ואהרן וזקני ישראל את מצב הלבנה כפי שהייתה בכל שנות השעבוד – "תחת רגליו". אבל כעת משנגאלו "כעצם השמים לטוהר". והיכן מצויה כעת הלבנה, מה הוא מקומה הטבעי? סתם

אמר רבי ברכיה: "מעשה לבנת הספיר" אין כתיב כאן, אלא "כמעשה לבנת הספיר" - היא וכל ארגלייא שלה ניתנה: היא והסל והמגרפה שלה.⁷

בר קפרא אמר: עד שלא נגאלו ישראל ממצרים כביכול הייתה רשומה ברקיע. משנגאלו עוד לא נראתה ברקיע.⁸ מאי טעמא? "וכעצם השמים לטוהר" - כשהם נקיים מעננים.⁹

מסכת סנהדרין דף קיא עמוד א - על דבר זה נענש משה

תניא, אמר רבי אלעזר ברבי יוסי: פעם אחת נכנסתי לאלכסנדריא של מצרים. מצאתי זקן אחד, ואמר לי: בוא ואראך מה עשו אבותיי לאבותיך: מהם טבעו בים, מהם הרגו בחרב, מהם מעכו בבניין.¹⁰ ועל דבר זה נענש משה רבינו, שנאמר: "ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה והצל לא הצלת את עמך". אמר לו הקב"ה: חבל על דאבדין ולא משתכחין.¹¹

ספרי זוטא בהעלותך, פיסקא י לה - בכל צרתם לו צר - כל זמן שישראל בצרה

ואומר: "בכל צרתם לו צר" (ישעיה סג ט). אבל אין אתה יודע אם צר הוא לו ואם אינו צר לו.¹² כשהוא אומר: "עמו אנכי בצרה" (תהלים צא טו) - הא ידעת שכל זמן שישראל בצרה אף הקב"ה כאילו עמהן בצרה. וכן את מוצא בשעה שהיו ישראל משועבדין במצרים, לא נגלית שכינה על משה אלא מתוך הצער ומתוך הסנה. וכן הוא אומר: "ויראו את אלוהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר" - זכר ללבנים שהיו בניו עושים במצרים. אמר להם: אתם הייתם משועבדים במצרים בלבנים של טיט ולפני יהו משועבדים בלבנים של ספיר.¹³

המדרש במשפט: "היכן היא דרכה של לבנה לינתן, שם הייתה נתונה". האם ירדה לארץ למקום יישוב בני אדם והפכה מסמל שעבוד לסמל בנייה ויצירה?

⁷ נראה שרבי ברכיה מסכים עם דרשתו של לוי בר סיסי ורק מוסיף ומדגיש את הארגלייא הם כלי עבודה (מיוונתי). לא רק הלבנה נמצאת תחת כסא הכבוד, אלא גם הסל, המגרפה וכל הכלים המסמלים את השעבוד. ראו שמות רבה פרשה ה יד: "וגם את ישראל לא אשלח - אילו היה שם אותו ישראל הזקן, הייתי נותן הסל והמגרפה על כתפי". אילו יכול היה פרעה היה משעבד גם את יעקב אבינו, ישראל סבא. ראו גם תנחומא בהעלותך סימן יג: "ויעבדו מצרים את בני ישראל בפרך - מהו בפרך? בפה רך. פרעה נטל סל ומגרפה. ומי היה רואה את פרעה נוטל סל ומגרפה ועושה בלבנים ולא היה עושה? מיד הלכו כל ישראל בזריזות ועשו עמו אותו היום בכל כחן, לפי שהיו בעלי כח וגיבורים. כיון שהחשיכה העמיד עליהם נוגשים. אמר להם: מנו את הלבנים. מיד עמדו ומנו אותם ואמר להם: כזה אתם מעמידים לי בכל יום ויום". מה שנקרא היום "דוגמה אישית" וזו הייתה התחכמותו של פרעה. ראו דברינו [הבה נתחכמה לו](#) בפרשת שמות. אגב, הצמד סל ומגרפה מופיע הרבה בש"ס בדיני טומאה וטהרה כצמד כלים שהולכים יחד. ראו משנה שקלים ח ב, חגיגה כ ע"א, זבחים צט ע"ב ועוד.

⁸ שוב לא, או לא עוד נראתה הלבנה ברקיע.

⁹ גם שיטת בר קפרא שמקבילה שלו נמצאת בירושלמי סוכה פרק ד, יכולה להיות מקור של רש"י הנ"ל. לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר אינם רצף והמשך, אלא ניגוד. לבנת הספיר - עד שנגאלו. עצם השמים לטוהר - משנגאלו. דרשת בר קפרא אינה שונה מהותית מדרשת לוי בר סיסי, אלא שהוא מוסיף את העננים שמכסים את השמים. כך הם היו כל זמן השעבוד ולא ראו את סמל לבנת הספיר שהיא "תחת רגליו". עכשיו שהעננים התפזרו מתגלה "עצם השמים לטוהר" - ראו כל הפסוקים בשיר השירים על תקופת האביב הקשורה באולת מצרים בה מתבהר הרקיע. ואיפה לשיטתו לבנת הספיר נתונה כעת? לפני שנשיב על שאלה זו, נפנה לדרשה על הקשר בין משה ולבנת הספיר.

¹⁰ ראו תרגום יונתן בן עוזיאל על הפסוק בו אנו עוסקים (שמות כד ז) שמביא את הסיפור המצמרר על הנערה שהפילה ושקעו המצרים את עונָה בעשיית הלבנים!

¹¹ ראו דברינו [אותם הנתונים תחת הבנין](#) בפרשת שמות וכן דברינו [בין משה לאבות](#) בפרשת וארא. ראו גם [ויצא אל אחיו וירא בסבלותם](#). שוב ושוב אנחנו חוזרים למוטיב מרכזי של מנהיגותו של משה אשר מביט בצערם של ישראל ולא יכול להבליג. ועל הקשר של משה עם "לבנת הספיר", נראה עוד בהמשך. לשיטתו שלבנת הספיר נשארה תחת כיסא הכבוד תמיד, שיטת ר' לוי בר סיסי, הרי היא תזכורת מתמדת להזדהותו של משה עם צערם של ישראל, בגינה גם נענש.

¹² בפסוק זה יש הבדל בין הכתיב לקריא. כתוב: לא צר וקוראים לו צר. כבר נדרש הבדל זה במקומות רבים, כגון באגדת בראשית (בובר) תהלים עב: "כשישראל עושין רצונו של הקב"ה בכל צרתם לו צר, וכשאינן עושין רצונו של מקום בכל צרתם לא צר". אבל המדרש שלנו הולך בדרך שסלל מדרש מכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מסכתא דעמלק פרשה ב: "כאילו צרה לפניו, שנאמר: בכל צרתם לו צר", וממשיך ללבנת הספיר.

¹³ הפסוקים בישיעיהו ובתהלים מרחיבים את ההזדהות של השכינה עם צערם של ישראל, מעבר לגלות מצרים - לכל הגלויות והשעבודים של עם ישראל לאורך ההיסטוריה. גם על הפסוק בתחילת תהלים קכט: "שיר המעלות, רבת צררוני מנעורי יאמר נא ישראל", נאמרו מדרשים דומים (אגדת בראשית פרק עב ועוד). הרחבה "מיידיית" לגלות בבל מופיעה בירושלמי סוכה פרק ד הנ"ל וכן בתנחומא (בובר) פרשת בשלח סימן יא: "גדול היה שעבודה של בבל מן שעבודה של מצרים, במצרים: כתיב ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר, ובבבל כתיב: כמראה אבן ספיר וגו' (יחזקאל א כו) ... אמר להם הקב"ה: בבבל הייתי עמכם, ובמצרים הייתי עמכם, הוי: אתי מלבנון קָלָה". והפסוק מתהלים צא: "עמו אנכי בצרה אחלצהו ואכבדהו" מרחיב הזדהות זו בכיוון נוסף. לא רק צרת הכלל, אלא גם צרת היחיד. וכך הם דברי מכילתא דרבי ישמעאל פרשת בא יד (וכן הוא בספרי במדבר פיסקא פד ד"ה וינוסו משנאיק): "וכן אתה מוצא כל זמן שישראל משועבדים כביכול שכינה משתעבדת עמהם שנאמר: ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכן הוא אומר: בכל צרתם לו צר. אין לי אלא צרת צבור צרת יחיד מנין? תלמוד לומר: יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה". ראו דברינו [צערם של ישראל](#) ביום הזיכרון.

מנחות דף מג ע"ב - בין תכלת ללבן – הקשר למצוות ציצית

תניא, היה ר' מאיר אומר: מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע לכסא הכבוד, שנאמר: "ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטהר", וכתב: "כמראה אבן ספיר דמות כסא" (יחזקאל א כו). תניא, היה רבי מאיר אומר: גדול עונשו של לבן יותר מעונשו של תכלת. משל למה הדבר דומה? למלך בשר ודם שאמר לשני עבדיו, לאחד אמר: הבא לי חותם של טיט, ולאחד אמר: הבא לי חותם של זהב, ופשעו שניהם ולא הביאו. איזה מהן עונשו מרובה? הוי אומר: זה שאמר לו הבא לי חותם של טיט ולא הביא.¹⁴

ספרי במדבר פסקא קא - לוחות שניים - מעשה אדם

וכן מצינו שהספיר של לוחות של משה היה, שנאמר: "בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים" (דברים י א). ובמקום אחר הוא אומר: "והלוחות מעשה אלהים המה" (שמות לב טז). ואומר: "ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר". מקיש מעשה למעשה. מה מעשה האמור להלן של ספיר אף מעשה האמור כאן של ספיר.¹⁵

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים 1: בהערה 5 לעיל, הערנו שרש"י הולך בשיטתו שמחזה לבנת הספיר היה לפני מעמד הר סיני. אזכור צער השעבוד הוא חלק ממעמד הר סיני. אבן עזרא ורמב"ן עומדים בשיטתם, שלבנת הספיר במקומה, בפרק כד בשמות, לאחר מעמד הר סיני ופרשת משפטים, ולפיכך הם מפרשים אותה על דרך הסוד והטוהר ולא טיט השעבוד. האם שיטה אחת גוררת אחריה בהכרח את השיטה השנייה, או שיש אפשרות שגם אזכור הצער והשעבוד בא אחרי מעמד הר סיני ואחרי פרשת משפטים דווקא?

מים אחרונים 2: עוד בנושא לבנת הספיר, ראו פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) שמות פרק לב, הקושר את המחזה הזה עם חטא העגל, דרך "רגלי המלאכים" ודרך מחזה המרכבה של יחזקאל. ראו דבריו שם: "ויצר אותו בחרט. התיך הזהב בכור ועשאו דמות שור. למה? שהיו ישראל אומרים: כדמות שראינו ביום מתן תורה. וכבר כתוב: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר (שמות כד י), מלמד שראו מלאכי השרת, וכף רגליהם ככף רגל עגל (יחזקאל א יז). לפיכך שאלו דמות עגל. וכך עשה, יצקו במעבה האדמה כדמות שור. וכתב: וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו כ), מלמד שהיה דומה כדמות שור בשעה שאוכל עשב, שהוא מאוס בשעה שהוא אוכל העשב, ואעפ"כ וימירו את כבודם בו". מדרש זה לוקח אותנו לנושא המורכב של חטא העגל ולקשר האפשרי בינו ובין ראיית המרכבה ועל כך כבר עמדנו בדפים אחרים.

¹⁴ לבנת הספיר ועצם השמים לטוהר קשורים גם במצוות ציצית. לבנת הספיר, מסמלת את הטיט של שעבוד מצרים, היא החוט הלבן שבציצית. עצם השמים לטוהר שמסמל את הגאולה, הוא חוט התכלת שבציצית. מה יותר חמור? מי שמבטל את התכלת, או מי שמבטל את הלבן? התשובה: מי שמבטל את הלבן, את הטיט. מי ששוכח את הכאב והסבל האנושי. יש כאן גם דוגמא טובה כיצד הנמשל עולה על המשל. במשל, הטיט הוא דבר פשוט יותר וקל יותר להשגה ולכן מי שמבטל אותו עונשו חמור יותר. אבל בנמשל, ההיגיון קצת שונה, ההבדל הוא לא במאמץ ובקושי, אלא במשמעות ובמהות. התכלת אמנם חשובה ונאצלת יותר, היא כסא הכבוד. אך מה נמצא תחת כסא הכבוד? לבנת הספיר שהיא סמל לשעבוד שהיה בטיט. בלי התכלת, חסרה לאדם ההשגה האלוהית הגבוהה. אך בלי הלבן - הטיט - חסרה לו ההשגה האנושית הפשוטה של היחס בין אדם לחברו ושל ראיית הסבל האנושי. ואיך מסתיימת פרשת ציצית? "אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים". "הוצאתי" - התכלת. "מארץ מצרים" - הלבן. התכלת היא גם התכלית ולבן הטיט והלבנה הם היסודות הארציים בהם שוקעו נפשות הרבה. ראו דברינו [מצוות ציצית](#) בפרשת שלח לך.

¹⁵ ובילקוט שמעוני פרשת עקב רמז תתנד הלשון ברורה עוד יותר: "אמר רבי לוי בשם רבי חמא בר חנינא: מתחת כסא הכבוד הראה לו הקב"ה למשה את המחצב. שנאמר: ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר. וכתב ביה: והלוחות מעשה אלהים. ועליו נאמר: תמשילהו במעשי ידך (תהלים ח). אמר לו הקב"ה: חצוב מכאן שני לוחות אבנים כראשונים. מה הראשונים ארכו ו' טפחים ורחבו ג' אף אלו כן. מה הראשונים של סנפירינן אף אלו. מה אלו נתנו בפומבי אף אלו נתנו בפומבי". בניגוד למדרשים רבים (ולפשוט הפסוקים) המדגישים את ההבדלים בין לוחות הראשונים לשניים ("פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים"), כאן אין הבדל. שניהם מושתתים על אותו בסיס. עכ"פ, כאשר משה בא לחצוב את האבן של הלוחות השניים עליהם יחקקו עשרת הדברות מחדש, מהיכן הוא לוקח את המחצב? מאותה לבנת הספיר שהייתה כל שנות השעבוד תחת כסא הכבוד. הלוחות השניים שהם מעשה אדם, נלקחים מלבנת הספיר המסמלת את השעבוד והסבל האנושי. ומי לוקח אותם? משה. אותו משה שכאשר ראה את סבל ישראל לא היה יכול להבליג ואמר "והצל לא הצלת את עמך" וזעק את זעקת [אותם הנתונים תחת הבנין](#). אותו משה שראה את לבנת הספיר והבין את מלוא משמעותה. ואגב כל זאת, ראו גם דברינו [לוחות אבנים כראשונים?](#) בפרשת עקב.